

14. Филмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1981. – Вып. X. – С. 369 – 495.

15. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл: [Сборник]: [пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана]. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

Резюме. Дана стаття присвячена емпіричному виділенню критеріїв життєвої компетентності у парадигмі національного уявлення про життєтворчість на основі семантичного аналізу паремій. В статті представлений якісний аналіз семантичного простору паремій.

Ключові слова: життєва компетентність, життєтворчість, семантичні ролі.

Резюме. Данная статья посвящена эмпирическому выделению критериев жизненной компетентности в парадигме национального представления о житнетворчестве на основе семантического анализа оборотов. В статье представлен качественный анализ семантического пространства оборотов.

Ключевые слова: жизненная компетентность, житнетворчество, глубинные семантические роли.

© 2012

О. П. Шестопалова (м. Кривий Ріг)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТРУКТУРНОГО ПІДХОДУ ПРИ КОНСУЛЬТУВАННІ БАТЬКІВ У СИТУАЦІЇ ПІСЛЯ РОЗЛУЧЕННЯ

Методологічна основа. Структурний варіант сімейної психотерапії, представлений в роботах С. Мінухіна, Б. Монтальво, Б. Росмана, Ф. Шумера дозволяє виділяти у складі сімейного організму три підсистеми. Перша з них – подружня підсистема, яка утворюється раніше за інші та визначає функціонування сім'ї. Така підсистема як компонент подружнього союзу включає в себе патерни трансакцій які пов'язані з стосунками саме пари без дітей. Завдання взаємодії з дітьми є функцією батьківської підсистеми. Ця підсистема може складатися з батька та матері, але може включати тільки одного з батьків разом зі значущими іншими, які в тій чи іншій мірі беруть участь у вихованні дітей. Не слід ототожнювати батьківську та подружню підсистеми, оскільки обидві вони включають одних і тих же індивідів у традиційній нуклеарній сім'ї. Фактично це дві різні сукупності поведінкових патернів: одна включає взаємодії «чоловік – дружина», а інша «батько – мати», що дозволяє виділити функції підсистем (холонів) подружжя та батьків як відмінні [5, с. 21].

С. Мінухін запропонував термін «холон» (від грецьк. *holos* – цілий), за допомогою якого зручно позначати різні ролі в родині [5, с.14]. Батьківська підсистема не обов'язково повинна складатися з батька та матері, як в традиційній моделі сім'ї. Вона може сформуватися в результаті народження дитини поза шлюбом, усиновлення дитини не парою, а однією людиною, розлучення або смерті одного з батьків.

Постановка проблеми. Виховання дитини – складне завдання навіть для двох батьків, а тим більше воно ускладнюється в ситуації розлучення та з'явлення «периферійного» батька, яким найчастіше стає чоловік. Той з батьків, що стає основним вихователем, потребує додаткової підтримки, яку, зазвичай, надають представники старшого покоління та друзі. Отже, в подібній ситуації найбільш проблемною ланкою видається збереження батьківського холону колишнього подружжя.

За даними Держкомстату України [1] високий рівень розлучень – одне з найбільш несприятливих явищ у шлюбно-сімейній сфері сучасної України, це свідчення складності формування й розвитку сімейних відносин у суспільстві, їхньої нестабільності. У більшості шлюбних пар, які розпадаються, є діти й, відповідно, щороку тисячі неповнолітніх дітей переживають розлучення батьків: в 2004 році таких дітей було 127,4 тисячі, в 2005 - 135,7 тисячі, 2010 – 128,6 тисяч (Див.табл.1).

Таблиця 1

Кількість розлучень в Україні й розподіл шлюбних пар, що розлучаються, по кількості загальних дітей у віці до 18 років в 2005 та 2010 роках

	Кількість розлучень, тисяч		Розподіл шлюбних пар, що розлучаються, за кількістю дітей, %						Кількість у сім'ях, які розлучилися	
			мали загальних дітей		з них:					
					одну дитину		двох і більше дітей			
2005	2010	2005	2010	2005	2010	2005	2010	2005	2010	
Усього	183,5	179,1	59,7	58,6	47,5	47,2	12,2	11,4	135651	128559
Місто	142,0	139,0	57,6	56,6	48,1	47,8	9,5	8,8	97046	92209
Сіло	41,5	40,1	66,5	65,5	45,3	45,3	21,2	20,2	38605	36350

В Україні близько 47% дітей виховуються в неповних сім'ях. За станом на 2010 рік в Україні 6,9 млн. сімей виховують неповнолітніх дітей, з них 2,3 млн. – неповні сім'ї. На думку І. С. Кона, із «моделі ослаблення батьківського начала» єдиною безумовною реальністю є ріст бездоглядності, пов'язаний в першу чергу з динамікою розлучень та збільшенням кількості самотніх матерів [4, с.14]. За демографічними даними без участі батьків та вітчимів виховується не менш одної п'ятої всіх дітей.

Перші психологічні та соціологічні дослідження, що показали роль присутності в сім'ї батька як виховного фактора, були присвячені не стільки батьківству, скільки ефекту бездоглядності. Порівнюючи дітей, що виростили з батьками й без батьків, дослідники виявили, що «невидимий», «некомпетентний» батько насправді дуже важливий. Виходячи з вищевикладеного, актуальним виглядає завдання *розробки концептуальних засад у здійсненні психологічної допомоги подружжю, що розлучилось з метою збереження батьківської підсистеми (холону)*.

У процесі адаптації до ситуації після розлучення подружній холон руйнується. Як слушно вказує Г. Фігдор, обидві особи із колишнього подружжя переживають гостру кризу, своєрідний *крах того життєвого проекту*, який вони пов'язували зі шлюбом [8]. Подібна фрустрація призводить до загального падіння самоповаги, зміни всієї системи стосунків у родині. Різні аспекти переживання цієї життєвої кризи представлені у роботах А. Н. Акерман, В. В. Єлізарова, С. В. Ковалева, К. Маданес, Г. Фігдора.

Іншою причиною загострення психологічної ситуації після розлучення є *дезадаптивні відносини у батьківському холоні*. Розлучення не завжди негативне явище для сім'ї, є чимало життєвих ситуацій, коли у випадку розлучення атмосфера в сім'ї поліпшується. Ускладнюючими факторами в сім'ї після розлучення виступають амбівалентні стосунки подружжя та їхніх дітей, звикання до ситуації втрати колишньої сімейної структури, що включає членів розширеної сім'ї та друзів. Переживаючи кризу розриву, колишнє подружжя нібито тимчасово забуває, що вони залишаються батьками своїх дітей.

Акцент на корекції стосунків у сім'ї після розлучення зроблений такими науковцями як Г. Фігдор, І. Фридман та ін [8, 9]. Слід зазначити, що процес розвитку адаптивних дитячо-батьківських відносин вивчений недостатньо глибоко, а ще менш дослідженим виявився *процес розвитку адаптивних відносин матері та батька в аспекті виховання сумісних дітей в сім'ї після розлучення*.

Ключовою ідеєю для розуміння сутності психологічних порушень після розлучення у батьківському та дитячому холоні є *порушення триангуляції*. Гельмут Фігдор підкреслює, що дітей більше травмує не саме розлучення батьків, а необхідність жити нарізно з одним із батьків. Статистика свідчить, що на 90 % це чоловік. Аналізуючи шкоду, що наносить переїзд батька. Вчений говорить про *«світ батька»*, який маленькій дитині спершу дає відчуття *«великий та сильний»*, а в наступному *«конкурентноспроможний та здатний до самореалізації»*. Діти, змушені жити без спілкування з батьком, який мешкає окремо, позбавляються об'єкта ідентифікації. В нормально функціонуючих родині після розлучення, що само по собі є оптимальною ситуацією, є досить можливостей відновити зазначений дефіцит третього об'єкта (батька) [8, с. 83 – 91].

У психоаналітичній концепції Г. Фігдора детально представлено динаміку переживання розриву стосунків для самих батьків та вплив цих переживань на душевний стан дитини. Науковець говорить про своєчасну та несвоєчасну психологічну допомогу дітям, що страждають. Одним з важливих моментів цієї допомоги стає налагодження регулярних контактів батька з дітьми [8, с.147 – 152]. Разом з цим матері можуть залучувати інші особи чоловічої статі – дідусів, власних братів, вихователів для відновлення душевної рівноваги дитини, особливо на етапі, коли батьки не можуть домовитись, внаслідок продовження «холодної війни».

Отже, консультант має донести до свідомості обох батьків сутність тієї недалекоглядної позиції, коли батька (чоловіка) намагаються просто викреслити з життя сім'ї, а він не витримуючи складність ситуації досить швидко «складає зброю» та зникає з життя дитини. В цій ситуації приховується небезпека *майбутнього викривлення образу батька* як у бік знехтування ним, так й у бік його ідеалізації. Особливо болісно таке викривлення може позначитися на напівсвідомому образі нещасливого та принципово неможливого союзу чоловіка та жінки, що неминуче відгукнеться в майбутньому «дітей розлучення». Г. Фігдор говорить про існування психологічного простору внутрішнього світу дівчинки, який містить переживання «нікчемності» батька, а в юності та зрілості пошуки «справжнього чоловіка», що є ідеалізованим образом батька, якому реальному чоловікові досить важко відповідати [8, с.176].

В реальній динаміці переживань батьків та дітей після розлучення важливим стає налагодження *доступності контакту батька з дітьми*, зокрема через телефонне спілкування. Причому важливим є правило згідно якого першочергове право телефонувати слід надати дитині. Цей момент знімає багато розчарувань: напружене очікування батьківського дзвінка, можливість звернутись саме тоді, коли дитині це необхідно, коли вона бореться зі своїми амбівалентними почуттями. Не слід забувати, що іноді дитина хоче побути на самоті та зайнятись власними справами та не потребує батьківської опіки. В свою чергу батько може домовитись з дитиною про деякі правила такого спілкування, пов'язані з його професійною діяльністю та іншими обставинами.

Навколо мобільного телефону дитини можуть розіграватись справжні пристрасті, в яких відображуються ставлення дитини до батька. Після розлучення батьків хлопчик 12 років наполягав, щоб заможний батько обов'язково забирав його після школи на авто. Обіцяний батьком новий телефон став для хлопця символом єдності з ним. Відчуваючи постійну пригніченість внаслідок нового шлюбу батька, хлопець очікував на найкрутішу модель, яку він міг продемонструвати як доказ уваги батька. Коли батько подарував пристойний, але звичайний апарат, хлопець боявся дістати його в присутності однокласників та друзів.

Важливим та важким для виконання завданням консультанта є донесення для свідомості батьків необхідність особливої підтримки дітей в перший період нарізного проживання батьків. Як справедливо зауважує Г. Фігдор, діти та батьки нібито міняються місцями, при цьому батьки «...малодушно уникають необхідних для дитини пояснень» [8, с. 120].

Найбільш болючим моментом у адаптації родини до факту розлучення є *конфлікти лояльності дитини до одного з батьків*. Колишнім партнерам важко втриматись від своєрідного змагання за прихильність дитини. Чисельні судові справи, які іноді попадають у ЗМІ, відображують цю сумну тенденцію. Насправді дитина в такій ситуації змушена не тільки обрати основного опікуна (в певному віці), а й ще раз пережити травму розлучення та психологічно знищити (витіснити) образ знехтуваного батька чи матері. Особистий досвід в якості дитячого консультанта в таких справах (які ускладнюються тією обставиною, що після розлучення батьки можуть проживати в різних країнах) переконує нас, що намагання знайти «кращого батька чи матір» в юридичному аспекті обертається найсильнішою травмою для дитини, яка опинилась в конфлікті лояльності. Нерідко за взаємною ненавистю та образою батьки буквально регресують, тоді як діти в цій ситуації виглядають набагато мудрішими.

Не менш заплутаною є ситуація *надання дитиною переваги одному з батьків*. Досить часто після розлучення матері, особливо з задовільним соціальним та професійним статусом, отримують більше часу для дитини. Дитина підсвідомо займає статус рівноправного та близького партнера, зникають між поколіннями межі, що створює серйозні проблеми при сепарації у юності.

У дослідженнях увага зосереджується передусім на проблемі психолого-педагогічної допомоги матерям. У сучасній психології накопичено багатий матеріал з проблеми дитячо-батьківських відносин, а також не мало приділено уваги проблемі взаємодії матері і дитини в ситуації після розлучення (Ю. П. Азаров, І. С. Кон, С. С. Лібих, А. С. Співаковська, В. В. Столін, Л. Б. Шнейдер, Е. Г. Ейдемільер, Е. Г. Юстицкіс). Разом з тим, проблема розвитку адаптивних відносин матері та батька в сім'ї після розлучення поки ще недостатньо вивчена в сучасній науці, що ускладнює розуміння психологічної специфіки формування конструктивних реакцій у стосунках колишнього подружжя як батьків. Аналізуючи сучасні публікації з дослідження сім'ї ми констатуємо, що при відносній вивченості материнства в літературі батькові приділяється другорядна роль після матері. Зокрема, А. С. Співаковська говорить про те, що виховна позиція батька у своєму формуванні трохи відстає від материнської позиції, тому що найбільшу прихильність до дитини батько починає відчувати, коли дитина вже підросла. Дослідники навіть зводять роль батька до твердження про те, що єдина можливість чоловіка стати повноцінним батьком для своєї новонародженої дитини – це любити свою дружину [6]. К. Вітакер відводить батькові роль стороннього спостерігача під час вагітності дружини й догляду за дитиною.

На думку В. Сатир, у простір змішаної сім'ї, яка виникає у результаті повторного шлюбу, психологічно включені як колишні чоловіки, так і колишні дружини [7]. Це пов'язано з тим, що їх поведінка та їх наміри неминуче впливають на події, що відбуваються в сім'ї. Змішана сім'я може існувати благополучно, якщо кожен з її членів буде відчувати свою значущість та зможе зайняти своє місце в структурі сімейної взаємодії. Авторка висловлює ідею щодо причин виникнення проблем в таких сім'ях. Вони виникають, якщо люди намагаються «забути» тих, з ким вони були раніше емоційно пов'язані, або вважають колишнього партнера ворогом, використовуючи дітей як шпигунів [7]. У своїй відомій книзі «Як будувати себе і свою сім'ю» В. Сатир наводить відповідний приклад зі своєї психологічної практики: «Я пам'ятаю шістнадцятирічну дівчинку, яка дуже часто впадала в депресію. Вийшло так, що вона жила з мамою та вітчимою, один вихідний вона проводила зі своїм батьком та його нареченою, інший – з мамою та її новим чоловіком, а третій – з батьками матері. Кожного разу дорослі просили її розповісти про те, що коїться в інших членів сім'ї; при цьому вони брали з неї обіцянки не говорити про те, що відбувається тут. І хоча всі вони дійсно любили дівчинку і хотіли їй допомогти, вони не усвідомлено поклали на її плечі непосильний тягар проблем, викликаних ревностями, суперництвом і образами» [7, с.98].

Л. Л. Баландіна вказує, що позитивні відносини з батьком пов'язані з такими якостями у дітей як неквапливість, стриманість, емоційна врівноваженість, безтурботність, спокій, оптимізм, високий самоконтроль, гарне розуміння соціальних нормативів, більш успішне оволодіння вимогами навколишнього середовища. Встановлено, що вплив батька перебудовує дифузні ролі, трансльовані самотньою матір'ю, у ролі гендерні та підтримує фемінність доньки [2, с. 62-63]. Отже, в процесі гендерної соціалізації жінка з дитинства готується до

виконання ролі дружини, матері, проте її гендерна ідентичність представлена в контексті «відсутності» певної компетентності.

Враховуючи вищевказане, перед психологом - практиком, що працює з кризовими родинами, постає нагальне завдання допомогти вибудувати оптимальні стосунки між батьками, що розлучились в інтересах виховання дітей.

Загальна схема роботи в таких ситуаціях включає опрацювання типових для структурного підходу завдань:

- відновлення нормальної ієрархії, подолання регресування батьків після розлучення як вихователів;
- виокремлення та наступне переривання патологічних послідовностей у спілкуванні батьків в аспекті виховання дітей, досягання певного примирення, уникання конфліктів лояльності;
- встановлення нових правил спілкування з дітьми, враховуючи реальність нарізного проживання колишнього подружжя, подолання кризи розриву;
- відновлення оптимальних кордонів між поколіннями, робота з виховною невпевненістю батьків.

Опис випадку. Клієнтка І. О., 36 років. На консультацію прийшла за рекомендацією дорослої доньки чоловіка від його першого шлюбу. І. знаходиться у розлученні близько півтора року. Донька 10 років спершу після розлучення жила з матір'ю та бабусею, а потім після суперечки заявила, що переїжджає до батька. Мати погодилася, але при цьому була впевнена, що і у доньки, і у колишнього чоловіка не вистачить самостійності для спільного проживання – «це не надовго». Насправді, ситуація затяглася на рік. Донька стійко переносила труднощі, їздила з двома транспортними пересадками до школи. Їй доводилося не тільки рано вставати, а й істотно допомагати батькові в домашньому господарстві у досить великому приватному будинку. Незважаючи на ці труднощі, донька не заходила до бабусі та практично не контактувала з матір'ю. Колишній чоловік поставив вимогу до клієнтки про виплату аліментів, на що та погодилася.

Приводом для звернення стали тяжкі переживання клієнтки з приводу переходу доньки до батька, втрати, як їй здавалося, ролі матері. У клієнтки були сильні сумніви чи зможе вона знайти стежку до серця доньки. У стосунках з чоловіком панував сильний страх перед його можливим впливом, побоювання перед особистими зустрічами, навіть з приводу долі дитини. Тим часом перевантаження доньки (поїздки, додаткові заняття, допомога по дому) призвели до погіршення здоров'я дівчинки. Донька вперто відмовлялася хоча б серед робочого тижня жити у матері, хоча та проживала поряд з ліцеєм.

У ситуації після розлучення батьківська підсистема (холод) залишається тим єдиним містком, завдяки якому дитина може відчувати причетність до всієї родини. Батьки розлучаються, перш за все, як подружня пара. Але разом з тим часто втрачається й батьківська підсистема.

Г.Фігдор зазначає, що в переживаннях колишнього подружжя існує своєрідна смуга взаємного знецінення, завдяки якому кожен з партнерів може полегшити і «знеболити» процес остаточного розриву [8]. Цей процес далеко не одноразовий, в ньому спостерігається амбівалентність почуттів і поведінки. На жаль, майже ніколи не обходиться без того, щоб у цей процес не були втягнуті діти. Вимога лояльності до одного з батьків призводить до психологічної травми дитини і нагадує притчу про матерів, які прийшли до Соломона ділити дитя, народжене однією з них, при цьому несправжня мати згодна була на вбивство дитини аби вона не дісталась іншій жінці

Аналіз випадку. В історії клієнтки І. батько не прийняв факту розлучення. Повернення доньки в оселю батька зумовило *перебудову сімейної системи*. Донька зайняла позицію «маленької господині великого будинку», співчувала «покинутому татові». Утворився трикутник, в якому проблеми доньки стали наріжним каменем для з'ясування взаємин подружжя. Батько підкреслював свою перевагу (лояльність дитини) та використовував цей факт для вирішення завдання повернути дружину. Використовувався «і батіг і пряник»: будь-які труднощі приводили до посилення нападок на колишню дружину. В той же час варто було подружжю зустрітись, клієнтка відчувала явні загравання колишнього чоловіка.

У налагодженні функцій батьківської підсистеми після розлучення спостерігаються крайнощі. Іноді ця система просто перестає існувати, залишаючи материнську (батьківську) сім'ю з одним батьком. У нашому випадку, функціонування підсистеми гальмувалось тим, що чоловік домагався відновлення сім'ї, використовуючи особливості поведінки дитини, наростання труднощів шкільного життя.

Нетрадиційність ситуації – донька вибрала батька як основного вихователя – призвела до значного зниження виховної впевненості матері. Клієнтка вже відчувала страх, що при зустрічі донька буде її знехтувати.

В сімейному консультуванні за моделлю структурного підходу були поставлені завдання, що стосуються подружнього та батьківського холонів. Були виявлені патологічні послідовності спілкування, характерні для клієнтки та її чоловіка. Для вирішення проблем міжособистісного спілкування клієнтки з колишнім чоловіком було використана когнітивна психотерапія з акцентом на відновлення навичок впевненої поведінки. Крім того, ефективними були використання прийомів монодрами та подальшої ауто психотерапії.

Клієнтка, використовуючи образ Дорослого, самостійно знайшла потрібний тон при обговоренні з колишнім чоловіком проблем дитини. Вона не допускала маніпулювання почуттям провини, обмірковувала конструктивні

шляхи вирішення суперечностей, ігнорувала деякі звичні для їх подружнього холону деструктивні способи обговорення ситуації (моралізаторство, резонансність чоловіка).

Для роботи з батьківським холоном було поставлено завдання *створити його оптимальне функціонування*, спрямоване на інтереси дитини. Клієнтка відчула, що в новій ролі, вона досить легко справляється з почуттями скутості та страху, які у неї виникали при розмовах із чоловіком. Відбулось розхитування звичних патернів спілкування, що дозволило клієнтці спілкуватись із чоловіком з позиції «Дорослий-Дорослий». Чоловік несподівано зізнався, що йому досить важко бути для доньки єдиним вихователем та погодився, що компромісний варіант, коли протягом тижня дівчина живе з матір'ю та на вихідні їде у дім батька є оптимальним в цій ситуації. В попередніх розмовах батько постійно дорікав дружині за жорстку поведінку, результатом якої нібито стало переселення доньки до тата. Тепер він зізнався у тому, що постійно бачить її тужиння за матір'ю, в результаті якого у дівчини порушився сон та стало випадати волосся. Батьки змогли зізнатись у власних труднощах та об'єднатись задля інтересів дитини.

Важливим елементом терапевтичної роботи стала робота з *глибинними переживаннями клієнтки «Я-логана мати»*. Для роботи над цим завданням ефективним стало використання терапевтичної метафори. Залежно від консультативної ситуації терапевтичні метафори можуть виконувати безліч функцій. Експресивна функція полягає в тому, що клієнт за допомогою метафори висловлює важкий для вербалізації досвід.

Діагностична функція заснована на тому, що обрані клієнтом образи детерміновані його свідомими і несвідомими мотивами. Ця функція широко використовується у проєктивних методах. У трансактному аналізі обрана клієнтом казка чи історія трактується як метафора, яка допомагає розкрити життєвий сценарій.

В аналізованому випадку для клієнтки виявився близьким образ Герди з казки Г.Х. Андерсена. Метафоричне осмислення клієнтки привело до зіставленню трагедії Герди, що пройшла довгий шлях, але зіштовхнулася з «крижаним серцем Кая» із власною ситуацією знехтування з боку доньки. Подальше використання метафоричного підходу, зокрема образу «розтоплення заледенілого серця героя казки» призвело до емоційного інсайту. Клієнтка повторювала: «Дитина не може розлюбити мати повністю». Ресурсним для неї стало судження «Я повинна бути жінкою та не боятися зовнішньої холодності дитини. Це всього лише уламок кривого дзеркала, що проник в її серце». Мати самостійно прийняла рішення відвідувати доньку у літньому таборі, не чекаючи її телефонного дзвінка та з полегшенням констатувала, що дитина безумовно радіє її приїзду.

Наступними кроками стало відвідання доньки у домі батька, турбота про її потреби. Важливою подією стала подорож на велосипедах, в якій взяли участь обоє батьків, дівчина та інші родичі. Клієнтка відчула певне полегшення у спілкуванні з колишнім чоловіком та змогла встановити оптимальну для неї дистанцію з ним.

Висновки та перспективи дослідження. Перспективу подальших досліджень даної проблематики ми вбачаємо в розкритті механізмів функціонування батьківського холону родини після розлучення для дітей різного віку.

Література

1. Природний рух населення (народження, смерті, шлюби, розлучення): [електронний ресурс Державної служби статистики України] – <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Баландина, Л. Л. Какие они, дети из многодетных семей? (Психологический очерк индивидуальности детей из многодетных семей): монография / Е. А. Силина, Л. Л. Баландина. – Пермь.: Перм. гос. пед. ун-т, 2005. – 161 с.
3. Витакер К. Полуночные размышления семейного терапевта: [пер. с англ. М. И. Завалова]. – М.: Не завис. ф-ма «Класс», 1998. – 208 с.
4. Кон И. С. В семье после развода – Неделя, 1987. – №50. – С. 14.
5. Минухин С. Техники семейной терапии / С. Минухин, Ч. Фишман: [пер. с англ. А. Д. Иорданского]. – М.: Независимая фирма «Класс», 1998. – 304 с. – С. 14 – 23.
6. Спиваковская А. С. Как быть родителями: о психологии родительской любви. / А. С. Спиваковская. – М.: Педагогика, 1986, – 247 с.
7. Сатир В. Психотерапия семьи: Теория семейной терапии; Практика семейной терапии / В. Сатир: [перевод И. Авидон, О. Исакова]. – СПб.: Речь, 2000. – 283 с. – С. 98.
8. Фигдор Г. Дети разведенных родителей: между травмой и надеждой (психоаналитическое исследование) / Г. Фигдор – М.: Наука, 1995. – 376 с. – С. 82 – 93. 120, 147 – 152, 176.
9. Фридман И. Опора, но гибкая: [О проблеме общения взрослого и ребенка] // Семья и школа. - 1996. – № 6. – С.9 – 11.

Резюме. В статті розкрито питання механізмів збереження батьківської підсистеми (холону) в сім'ї після розлучення, представлено специфіку використання структурного підходу у консультуванні таких сімей.

Ключові слова: Подружній, батьківський та дитячий холон, ієрархія, триангуляція, регресування батьків, патологічні послідовності.

Резюме. В статті раскрыт вопрос механізмів збереження батьківської підсистеми (холон) в сім'ї після розводу, представлена специфіка використання структурного підходу в консультуванні таких сімей.

Ключевые слова: супружеский, родительский и детский холон, иерархия, триангуляция, регресс родителей, патологические последовательности.

© 2012

О. С. Шукалова (м.Харків)

ЕМПІРИЧНА БАЗА ДОСЛІДЖЕНЬ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ЯК ОСНОВНОГО МОТИВУ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Постановка проблеми. Проблема активізації пізнавальної діяльності у дітей молодшого шкільного віку є дуже актуальною та містить у собі питання вивчення такого психічного феномена, як пізнавальний інтерес, тому що він має потужні спонукальні й регулятивні можливості та значною мірою сприяє процесу ефективного становлення дитини як суб'єкта пізнавальної й навчальної діяльності. Тому першочерговим завданням для фахівців стала розробка (визначення) методів діагностики пізнавального інтересу у різних вікових категоріях індивідумів.

Варто відзначити, що вітчизняні учені та педагогічні працівники звернули увагу на проблему пізнавального інтересу у дітей лише тому, що почали досліджувати питання активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, формування у них суб'єктної позиції до навчальної діяльності, яка допускає розвиток здатності самостійно нею керувати. На думку багатьох учених, реалізація цього важливого завдання можлива лише за умови стимуляції й зміцнення пізнавального інтересу, що забезпечить становлення дитини як суб'єкта різних видів діяльності. Саме тому низка досліджень розглядає пізнавальний інтерес як провідну мотиваційну тенденцію, що є необхідним і важливим компонентом структури навчальної діяльності. Відповідно, дослідження пізнавального інтересу докладно велося в рамках вивчення мотивації навчання у школярів різного віку, у тому числі у молодших школярів.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі концептуальних моделей вивчення пізнавального інтересу, пізнавальної потреби, пізнавальної активності й самостійності як автономного предмету дослідження, а також як одного з мотивів навчальної діяльності. Ми з'ясували, що в окремих випадках учені використовують лише неекспериментальні методи. Наприклад, робота М. І. Бекоевої [4], де використовується анкетування викладачів і учнів як основний метод діагностики. У більшості ж випадків, на думку дослідників, доцільніше використовувати різноманітні взаємодоповнюючі методи, що, безперечно, забезпечать надійність і правильність отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Зупинимося на ряді досліджень, присвячених вивченню мотивів навчання, а також пізнавальної потреби й пізнавальних інтересів у молодших школярів, бо цей вік безпосередньо приєднується до старшого дошкільного, і досить багато характеристик окресленої нами сторони психіки цих вікових категорій мають спільні риси.

Перші роботи в галузі вивчення пізнавальних інтересів школярів різного віку були представлені у 50-х роках двадцятого сторіччя. Наприклад, у своєму дослідженні М. Ф. Морозов [15] ставить перед собою завдання охарактеризувати специфічні особливості навчальних інтересів (також і пізнавальних), їх особливостей, спрямованості, вікової динаміки у дітей четвертих класів. Вчений спирався на свої спостереження, бесіди із учителями, аналіз творів, які були написані учнями за спеціальним завданням. В експерименті використовувалися завдання різного типу: 1) вибір одного з декількох завдань різного рівня складності; 2) можливість вибору між новим і знайомим матеріалом; 3) вибір одного з декількох, різних за цікавістю, завдань. Школярам також читали різні тексти: один текст містив факти, в іншому викладалися закономірності того чи іншого процесу. Після читання учням пропонували побудувати запитання, за характером яких можна було б з'ясувати направленість інтересів.

А. К. Маркова [13] присвятила свої дослідження вивченню структури мотивації навчальної діяльності молодшого школяра, щоб виявити мотиви, до складу яких входять і пізнавальні. Вона використовувала індивідуальну бесіду, анкетування, спостереження і дібрала ряд ситуацій у формі завдань, які вливалися до навчального процесу. Два останні методи автор вважає найбільш інформативними й показовими, оскільки вони дозволяють виявити реальне ставлення до навчання, дають можливість не переривати природний перебіг навчально-виховного процесу.

У процесі діагностики використовувався комплекс методик, за допомогою яких школяр опинявся перед вибором. Звернемося до їх характеристики.